پرۆسەی دیمۆکراسی و
نەبوونی کەسایەتیی دیمۆکراتیک

نووسینی: کەریم محەممەدی

" دەکرێ لە ڕێگەی توندوتیژییەوە بکوژێك بکووژی، بەڵام ناکرێ کوشتن (قتل) لە ناو بەری. دەکرێ لە ڕێگەی توندوتیژییەوە درۆزنێك بکووژی، بەڵام ناکرێ جێگەیەك بۆ هەقیقەت ئاواڵە بکەیتەوە. دەکرێ لە ڕێگەی توندوتیژییەوە ڕق لەزگێگ دا بکووژی، بەڵام ناکرێ ڕق و بوغز لە ناو بەری. تاریکی ناتوانێ تاریکی بسرێتەوە. تەنیا ڕووناکی دەتوانێ کۆتایی بە تاریکی بێنێ".

مارتین لوتر کینگ

تێپەرین لە دیکتاتۆری و گشتخوازی بەرەو دیمۆکراسیو هێنانەسەرکاری سیستمێکی دیمۆکرات لە ولاتانی رۆژهەلاتی نێوەراستو یەك لەوانە لە نێو ولاتانی داگیرکەری کوردستان و بە تایبەت ئێران بەردەوام جێگای لێکۆڵینەوەی بیرمەندان بۆ خوێندنەوەی زانستیانەو دەستنیشان کردنی کۆسپو ئاستەنگەکانی هاتنەئارای ئەو سیستەمە بووە،و گەلێك پرۆژەو گەڵاڵەش لە ئاکامی راڤەو تاوتوێ کردنی ئەم بابەتە بە مەبەستی ڕێگەخۆشکردن بۆ هاتنە ئارای دیمۆکراسیو سیستەمی دیمۆکرات دەستنیشان کراوە. هێنانە سەرکارو جێگیرکردنی دەسەڵاتێکی سیاسی لەو چەشنە لە زۆربەی ئەو ولاتانەدا لە ڕێگەی جۆراوجۆر (شۆڕشی جەماوەری، کوودەتا و ...هتد) هەولی بۆ دراوە کە تا ئێستا هیچکام بە ئاکامە دلخوازەکانی خۆیان نەگەیشتوون. لێکۆلینەوە لەو بابەتەو دەستنیشان کردنی کەمو کووریەکان، هۆیەکانی سەرنەکەوتنی ئەو هەولانەو ئەگەرەکانی سەرکەوتنی جێگای باسێکی چڕو پڕە.

ئەگەر بە کورتیو بۆ کردنەوەی بابەت ئاوڕێك لە ئاستەنگەکانی هاتنەئارای دیمۆکراسی لەو ولاتانەدا بدەینەوە دەکرێ لە سێ ئاستی پێکهاتەی سیاسی، کولتووریو ئابووری کەمو کووڕییەکان دەستنیشان بکەین.

ئا : پێکهاتەی سیاسی :

بە گشتی دەکرێ بلێین پێکهاتەی سیاسی ولاتانی ناوچە و یەك لەوان ولاتی ئێران دیکتاتۆریو توتالیتێرە کە توانای ولامدانەوەی بە ویستە هەنووکەییەکانی

خەڵك و ئەو گۆڕانكاریانەی لە نێو پێكهاتەیدا روو دەدا نیە. بە تایبەت وڵاتی ئێران كە لە چەند نەتەوە پێك هاتووەو تا ئێستا نەیتوانیوە پرۆژەو بەرنامەی هەبێ بۆ وڵامدانەوە بە ویستەكانی كوردو نەتەوەكانی دیكەی پێكهێنەری ئێرانو لە رێگەیەكی دیمۆكراتیكو ئاشتیخوازانەوە ئەو كێشانە چارەسەر بكا. بۆیە رۆژ لەدوای رۆژ ناڕەزایەتییو بێزار بوون لەو پێكهاتە سیاسیانە لە نێو خەڵكدا پەرە دەستێنێو ئەگەرەكانی سەرهەڵدانی شۆرشی جەماوەری روو لە زیادبوون دەكا،و زۆربەی ئەو شۆرشانەش وێناچێ بەرهەمەكەیان هاتنە ئارای دەسەڵاتو سیستەمێكی دیموكراتیك بێ. یا بە واتایەكی دیكە پێكهاتەیەك دروست بكەن كە دەسەڵاتەكان لە یەك جیا بكرێتەوە، حیزبەكان بە فەرمی چالاكیی بكەن، راگەیەنە گشتییەكان ئاكتیڤ بكرێنو بە گشتی كۆمەڵگایەكی مەدەنی چالاك چێ بێ.

ب: پێكهاتەی كولتووری:

بە گشتیی لەو وڵاتانەدا بە هۆی ئەوەی كە رێژەیەكی زۆری خەڵك بە تایبەت ئافرەتان نەخوێندەوارنو لە لایەكی دیكەوە سیستەمی پەروەردەو فێركردن سواوو كۆنەو دەوڵەت پەروەردەو فێركردنی وەك ئامرازێك بۆ چاندنی نۆرم و بەها نادیموكراتیكەكانی خۆی لە نێو ئەو وڵاتانەدا وەگەڕ دەخا، بەم هۆیانەوە ئەو پێكهاتانە ناتوانن تاكێك بەرهەم بێنن كە ئامادە بێ بۆ چالاكیو وەئەستۆ گرتنی بەرپرسایەتیەكانی، بە كورتی بەرهەمی ئەو پێكهاتانە تاكێك نیە بۆ بەدەستەوەگرتنی داهاتووی خۆیو وڵاتەكەی.

ج: پێكهاتەی ئابووری:

ئابووری ئەو وڵاتانە زۆربەیان دەوڵەتیەو لە لایەن دەوڵەتەوە دەستی بە سەردا گیراوە. تاك خاوەن سەربەخۆیی ئابووری نیەو مانو نەمانی بە دەوڵەتەوە بەستراوەتەوە، لەو سیستەمانەدا دەسەڵات بە بیانووی دابین كردنی داهاتوویەكی باشو گەشتر دەست دەخاتە نێو كاروباری تاكەكانەوەو لەو رێگەیەوە ئازادییەكانی لێ زەوت دەكاو تەنگی پێ هەڵدەچنێ و دەنگی كپ دەكا.

ڕێکخراوەکانی کۆمـەڵگای مـەدنی ــ ئەگـەر ڕێکخراوێکـی سـەربەخۆو کۆمەڵگایـەکی مـەدەنی بـوونی هـەبێ ــ زۆربـەیان لـە لایـەن دەوڵەتـەوە ئابوورییـەکانیان دابـین دەکرێو هـەر لـە لایـەن دەوڵەتـەوە کانـالیزە دەکـرێنو نـاتوانن ڕۆڵـی خۆیـان لـە کۆمەڵگادا بـە باشـی بگێـڕن. بۆیـە دەسـەڵاتە دیکتـاتۆرو توتالیتێرەکـان بـەردەوام هـەوڵیان داوە ئـابووری بخەنـە ژێـر چـنگی خۆیـانو مۆنوپـۆلی بکـەن.، چـونکی لـە ئابوورییـەکی دەوڵـەتیدا ڕادەی گوێڕایـەڵی تـاک بـۆ دەسـەڵات زیـاترو لـە لایـەکی دیکەشـەوە باشـترین ڕێگەیـە بـۆ لـە نێـو بردنـی کۆمـەڵگای مـەدەنی و بـەرگری لـە پێکهاتنی.

تا ئێستاشی لەگەڵ بێ بە هۆی ولاّمدەرنەبوونی ئەو پێکهاتانە، ئـەو کۆمەڵگایانـە و یەك لەوان کۆمـەڵگای ئێـران لەگـەڵ قـەیران ڕووبـەڕوو بـوونو کەشـی هاتنـەئارای پرۆسەیەکی دیمۆکرات لەبار نیە. بەڵام پێکهـاتن و جـێگیر بـوونو بـەردەوام بـوونی پرۆسـەیەکی دیمۆکراتیـك پێویسـتی بـە کومـەڵێك بزوێنـەر هەیـە کـە ئەگـەر ئـەو بزوێنەرانە بە کەمی یا بوونیان نەبێ، دەتوانین بڵێین یان دیمۆکراسی نایەتـە ئـاراوە یان وێنەیـەکی کـرچ و کـاڵ لـە دیمۆکراسـی جـێگیر دەبـێ. بـۆ وێنـە دیمۆکراسـیـیە خەڵکییەکانی ئۆرووپای ڕۆژهەڵات بەرهەمی ئەوە بوون کە ئەو بزوێنەرانە بە تەواوی لە کۆمەڵگادا ئامادە نەبوون. ئەم بزوێنەرانە دەکـرێ، پانتـایی چـینی مامناوەنـدی، تێکنـۆکرات بـوونی کۆمـەڵگا، ڕێژەیـەکی زۆری شارنشـینی، خوێنـدەواری، بـوونی کۆمەڵگایەکی مەدەنی بەهێزو کەسایەتیی دیموکراتیك و... لە خۆ بگرێ.

دیارە مەبەستی ئەم وتارە دەستنیشان کردنی کۆسپەکانی سەر ڕێی هاتنـەئارای دیمۆکراسی لە ڕەهەندی دیار نەبوونی کەسایەتیی دیمۆکراتیكو ئامادە نەبوونی ئەم بزوێنەرەیە. دیارە نەبوونی ئەم کەسـایەتیە دۆخێکـی قـەیراناویو بـێ دیـالۆگی بـۆ خولّقاندوین کە بۆتـە هـۆی تێنەگەیشـتن لـە کێشـەکانو بردنـی ئاراسـتەی کۆمـەڵگا بەرەو هەموو پێکهاتەیەك جگەلە پێکهاتەی دیمۆکرات.

ئەگەر بێتوو چاوێك بە ڕەوشی سیاسیو كۆمەڵایەتیو ڕۆشنبیری ڕۆژهەڵاتی كوردستاندا بخشێنین و خوێندنەوەیەكی مەعریفیمان بۆی هەبێ، بە زەقی بۆمان دەردەكەوێ كە بە گشتی ئەو دۆخە چەقبەستوەو بێ دیالۆگو لێك تێنەگەیشتنەو هەروەها ڕۆڵ گێڕانی كولتووره نادیمۆكراتیكەكانو بە كورتی دەرك نەكردنی هاتنە ئارای پرۆسەیەكی دیموكراتیك بۆ گەلێك هۆكار دەگەڕێتەوە كە لە سەرەوە بە كورتی ئاماژەم بە لایەنە پێكهاتەییكانی ئەم بابەتە كرد. بەڵام من لێرەدا تەنیا لەسەر دوو هۆكاریان رادەوەستم كە یەكەمیان دیارنەبوونی كەسایەتییو تاكی دیمۆكراتیكو ڕێژەیەكی زۆری كەسایەتییو تاكی گشتخوازە كە نەیانتوانیوە بەرهەمهێنەری جیاوازی بنو لە هەمان كات دا ئەگەر جیاوازییەكی رواڵەتیش لە ئارادا بووبێ نەیانتوانیوە زمانێكی مداراو پێكەوەسازانو دیالۆگ ئامێز لە نێوان ئەو جیاوازییانەدا پێك بێننو زمانی توندوتیژ جێگای ئەو پێویستیانەی گرتووە. لەو دۆخەدا بەردەوام لە نێوان ئەو هێز و تاكانەدا ململانێ بۆ سەپاندنی هێژمۆنی خۆیان لە ڕێگەیەكی نادیموكراتیكو بە كۆمەڵێ كولتووری نامەدنیانە،و گەلێك جار لە ڕێگەی توندوتیژییەوە بۆ سڕینەوەی بەرامبەر و جیاوازییەكان لە ئارادا بووە، كە ئەمە زۆرجاران لە ململانێی سیاسیەوە بگرە تا دەگاتە پێوەندی بنەماڵەیی لەم كۆمەڵگایەدا بەرجەستە بووە، بەختیار عەلی گوتەنی:"كۆمەڵگای نادیمۆكراسی و خێڵەكیو حیزبگوێر بریتیە لە كۆمەڵگای شەڕی هێزە وەك یەكەكان، شەڕی ئەو هێزانەی كە تەنیا قازانجی تەسكو كورت بیری دەسەڵاتو ئابووری لە یەكیان جیا دەكاتەوە".(١)

پیش ئەوەی بچمە سەر هۆكارەكانی ئەو دۆخە قەیراناوییەو ڕۆڵو كاریگەری كەسایەتیی گشتخوازو دیار نەبوونی كەسایەتیی دیمۆكراتیك دەكرێ لە ڕەهەندی فەلسەفیو كۆمەڵایەتیەوە بە كورتی لە سەر چەمكی مدارا راوەستین.

مدارا:" مدارا بەرامبەری دوو وشەی فەرانسەیی "Tolerance"و ئینگلیسی "Toleration" بە كار دەهێنرێ. ئەو دوو وشەیەش هەر دووكیان لە وشەی

لاتینی"Tolerantia"یە کە خۆی لە وشەی لاتینی "Tolerare" بە مانای تەحەممول کردن و لەگەڵ بوون دێ".(٢)

ئەگەر بمانەوێ بە شێوەیەکی فەلسەفیو فکری چەمکی مدارا تاوتوێ بکەین وەك یەکێك لە مێکانیزمەکانی خۆناسینو خۆدرووست کردن چاوی لێ بکەین، دەبێ سەرەتا پێناسەی دۆخێك بکەین کە مدارا لە نێویدا جێگیر بوو بێو تایبەتمەندییەکانی ئەو پرۆسەیە بخەینە بەر چاو.

ئەگەر مدارا وەك تەحەمول کردن چاو لێبکەین و "Tolerant" یا مدارا چی وەك تاکێك کە توانای وەرگرتنو تێگەیشتنو دەرکی هەڵسووکەوتی جیاواز یا نەیاری خۆی هەیە. کە وابوو سەرەتای مداراو پێکەوەسازان بە تێگەیشتنو دەرکەوە دەست پێ دەکات. تێگەیشتنو دەرکی کەسی جیاواز بە مانای ناسینی ئەو تاکە وەکوو بکەرێکی سەربەخۆو خاوەن فکر. ئێمە تا بەرامبەرەکەمان وەك کەسێك کە خاوەن فکرەو بیر دەکاتەوە نەبینینو بە فەرمی نەناسین ناتوانین سەرەتای مداراو پێکەوە سازان چێ بکەین. کە باس لە مداراو کەسایەتیی خاوەن فکرو بیرکەر دەکرێ لێرەدایە کە مەسەلەی پلورالیسم و فرەچەشنی دێتە ئاراوە، فرەچەشنی بەو مانایەی کە هانا ئارێنت گوتەنی هەر تاکێك لەوە ئاگادارە کە مرۆڤەکانو نە مرۆڤێك لەسەر زەوی دەژین. کە وابوو ئاگادار بوون لە تاکێکی خاوەن فکری دیکە لە ناخدا خاوەن تایبەتمەندییەکی پلورالو فرەچەشنن. پلورالیسمو فرەچەشنی کاتێك دێنە ئاراوە کە باس لە "من" دەکرێ، لە هەر جێیەك کە "من"ێك بوونی هەیە "جیاواز لە من" خۆی دەنوێنێو دەبێتە بەشێك لەو دۆخە، هەر کاتێکیش کە کەسایەتییەکی جیاواز لە من هاتەگۆڕێ، ئەو کاتەیە کە راوبۆچوونی جیاواز سەر هەڵ دەدا. ئەم دۆخە دەبێتە سەرەتاو بناغەی پلورالیسم و فرەچەشنیو وەك راستییەکی هەست ناسی خۆی دەردەخا. هەر کاتێك ئەو راوبۆچونە جیاوازانە بەرامبەر یەك راوەستانو کەوتنە ململانێوە، دۆخەکە لەبار دەکەن بۆ هاتنە ئارای مداراو پێکەوە سازان. دیارە ئەم ململانێیەو رووبەروو بوونەوەی راوبۆچوونە

جیاوازانــە لەوانەیــە زۆر جـار دەرەنجامەکـەی پێکـەوە سـازانو مـدارا نـەبێ. رامـین جەهانبەگلوو پێی وایە لە ئاکامی ئەو ململانێیانـەدا سـێ دۆخ دێتـە ئـاراوە. یەکـەم: بەها و بیروبۆچوونێك بەسەر ئەوانی دیکەدا زاڵ دەبێو ئەوانی دیکە لە ناو دەبا، کە ئەوە ئێمە لە دۆخێکی پلـورال و فرەچەشـن دەردێنـێو دەچینە چوارچێوەی تـاك بێژیو تاك بۆچوونییەوەو لێرەدایە کە توندوتیـژی جێگـای مـداراو پێکـەوە سـازان دەگرێ. دووهەم: ئەو بەهاو بیروبۆچوونانە لـە پـاڵ یـەکتردا جێـدەگرن بـەڵام هـیچ ململانێیەك لە نێوانییاندا بوونی نیەو دۆخێکی "کەمتەرخەم" پێك دێنن کـە بنـەماو بنچینەی "تاك خوازی" خۆویستانە پێك دێنێو پێـی وایـە لـەو دۆخـەدا پلوراليسـمو فرەچەشنی بە مانای راستی وشە پێك نایەن، تەنیا جیاوازییەکی کەمتەرخەمانـە لـە ئارادایە. سێهەم: لەو دۆخەدا بەهاو بیروبۆچوونەکان لەگەڵ یەك جیـاوازن بـەڵام بـە نیسبەت یەکترەوە کەمتەرخەم نین، لە وەها دۆخێکدایە کە وتووێژو دیالۆگ بەرهەم دێت، چونکی مداراو پێکەوە سازان لە دۆخێکی دیالۆگ ئامێزدا دێتە ئاراوە نـەك بـە تاك بێژیو تاك بیریو کەمتەرخەمییەوە.

ئەگـەر ئێمـە ئـەو دۆخـەی سـەرەوە لـە بـەر چـاو بگـرین، کەشـی سیاسـیو کۆمەڵایەتییو فکری رۆژهەڵاتی کوردستان نەیتوانیوە دیسکۆرسـێکی دیمۆکراتیـك و دۆخێکی پێکەوە سازان پێك بێنێ. تاکـەکانی بەرهـەم هێنـەری ئـەو پرۆسـەیە هـەر کامـەو خـاوەن جهـانبینیو فکرێکـی چەقبەسـتوو بـوون کـە هـەوڵی سـڕینەوەی جیاوازییەکانیان داوە و تەواوی رێگەکانیان گرتوەو هـەوڵیان داوە لـە یـەك رێگـەوە رێگە ببڕن بەرەو هەقیقەت،و لـە باشـترین دۆخـدا بـە نیسـبەت جیاوازییـەکان تـەنیا کەمتەرخەمییـەك لـە ئـارادا بـووە، کـە بەرهـەم هێنـەری دیـالۆگ وەك پرۆسـەیەکی خۆناسـینو خـۆ نـوێ کردنـەوە نـەبووە. هـەر ئـەم دۆخو بیرکردنـەوەو فکرەیـە کـە پلوراليسمو فرەچەشنی لە سەرتای خۆیدا دەکـوژێو بـیر کردنـەوە لـە شـێوەیەکی دیکە بۆ ژیان و خۆناسین،و شـێوەیەکی دیکـەی دارشـتنەوەی سیاسـی بـە کـارێکی ناشایسـتو تێکدەرانـە دەزانـێو تـەنیا زمانیشـی بـۆ بـەرەنگار بوونـەوەو هـەڤرکێ

لەگەڵ جیاوازییەکان توندوتیژیو سرینەوەو لە نێو بردنیان بووە. لە دۆخێکی وەها کوشندەدا کە ئاسەوارێك لە مداراو پێکەوەسازان نیەو کەسایەتیی دیمۆکراتیك بیچمی نەگرتووەو کەسایەتیی گشتخواز ئەکتەری سەرەکی ئەو گۆرەپانەیە ئاسۆی جێگیر بوونی پرۆسەیەکی دیمۆکراتیك لێڵو نادیارە.

کەسایەتیی دیموکراتیكو کەسایەتیی گشتخواز:

دیارنەبوونی کەسایەتیی دیموکراتیك وەك هۆکاری نەهاتنە ئارای دۆخێکی پێکەوە سازانو مدارا گرینگییەکی تایبەتی هەیە. ئەگەر بمانەوێ پێناسەیەکی چەمکی کەسایەتیی دیمۆکراتیك بکەین" بەو کەسانە دەگوترێ کە لە پێکهاتەی سیاسی، رێکخراوە دڵخوازەکان، شوێنی کار، بنەماڵەو... هتد بەشدار، چالاكو ئەکتیڤنو رۆڵی کارا دەگێڕن".(٣) دیارە ئەم کەسایەتییە دەکرێ لە دوو لایەنەوە سەیرو شرۆڤەی بکەین، یەکەم ئەو بزوێنەر و هۆکارانە کە دەبنە هۆی درووست بوونی ئەو کەسایەتییەو فۆرمی پێدەدەنو لە نێویدا جێگیری دەکەن، دووهەم تایبەتمەندییەکانی ئەو کەسایەتییە دیمۆکراتەیە. تایبەتمەندییەکانی کەسایەتیی دیمۆکراتیك" بەو خووخدە، دایمەییانەی مرۆڤ دەگوترێ، کە لە رەوتێکی مێژوویی‌دا و لە زۆربەی دۆخەکاندا خۆی دەردەخاو پێکهاتەی هەڵسووکەوتی مرۆڤەکان لە بازنەیەکی گەورەتردا دەخاتە بەر چاوو دیاری دەکا".(٤) کە لێرەدا زیاتر ئەو هێماو نیشانانە دەردەکەون کە تاك هان دەدەن بۆ بەشداری زیاتر لە نێو پێکهاتەی سیاسیو کۆمەڵایەتیی و رێکخراوەییو تەنانەت لە نێو بنەماڵەشدا یا دەبنە هۆکارێك یا هاندەرێکی تاك بۆ هێنانە ئارای ئەو پێکهاتەو رێکخراوانە. بە مانایەکی دیکە کۆمەڵگای دیمۆکرات بۆ پەرەپێدانی کولتووورە دێموکراتیکەکانو بردنە پێشی وەها پرۆسەیەك پێویستی بە تاکێکی چالاكو هەڵسوور لە نێو پێکهاتەی سیاسیو کۆمەڵایەتیی‌دا هەیە کە خاوەن تایبەتمەندییەکانی کەسایەتییەکی دیموکراتیك بێ.

هارۆلد لاسوول تایبەتمەندییەکانی کەسایەتیی دیموکراتیك بەو چەشنە دەستنیشان دەکا، بەرامبەری لەگەڵ کەسانی دیکە کە دەبێتە هۆی کراوەییو

کۆمەڵایـەتیی بـوونی تـاک، بایخـدان بـە ویسـتو بـەها کۆییـەکان، بـاوەڕێکی سەلمێندراوە بە چاک بوونی خووخدەی مرۆڤ، بە دەست هێنانی پشتیوانی لە بەرهەستی بۆ ئەو تایبەتمەندییانە.

لێرەدایە ئەو پرسیارانە دێنە ئاراوە، ئەو کەسایەتیە دیمۆکراتیکە تا چەندە لە نێو کەشی سیاسیو کۆمەڵایەتیی ناوچە و رۆژهەڵاتی کوردستان ئامادە بون؟ ئایا ئەو تاکە تا چەندە لە نێو رێکخراوو حیزبە کوردییەکاندا جێگیر بوون؟ ئەوەی تا ئیستا بە چەندین شۆرش لە ئێراندا روویان داوە بەلام تا ئێستا هیچیان بەو ئاکامە نەگەیشتوون کە دەسەلاتێکی سیاسی دیموکراتیک بێننە ئاراوە، ئەمە تا چەندە دەگەڕێتەوە بۆ دیار نەبوونی کەسایەتیی دیموکراتیک؟ دەرەنجامەکانی دیار نەبوونی ئەو کەسایەتییە تا ئێستا چی بوون؟

دیارە ولام دانەوە بەو پرسیارانەی سەرەوە پێویستی بە راوەستان لەسەر کەسایەتیی گشتخواز هەیەو دەست نیشان کردنی تایبەتمەندییەکانی. لەهەر دۆخێکدا کە کەسایەتیی دیموکراتیک بوونێکی چالاک و ئەکتیڤی نەبووە و نەیتوانیوە رۆڵی کارا بگێرێ، لە بەرامبەر ئەودا کەسایەتیی گشتخواز سەری هەڵداوە و توانیویەتیی فەزا و دۆخەکە داگیر بکا.کەسایەتیی گشتخواز بە " کۆمەڵێك لە تایبەتمەندییەکانی کەسایەتیەك دەکوترێ کە دەتوانین، کوڵ دانو گورایەلی بۆ ناوەندەکانی دەسەلات، پێشێلکردنی مافو سەروەری بە سەر کەسانی ژێردەستەدا، نەریت خوازی توندڕەوانەو...هتد لە خۆ بگرێ". (٥) سیمۆر مارتین لیپست پێی وایە، گشتخوازی هەندێك جار هاندەری توندڕەوی سیاسیە و هەندێك جار هاندەری دوورە پەرێزی لە وێنە ئاساییەکانی بەشداری سیاسیە.

بە پێی ئەو وێنانەی سەرەوەو رێژەیەکی زۆری کەسایەتیی گشتخواز کە ملکەچی کوێرکوێرانە بۆ دەسەلات، بەشداری نەکردن لە پێکهاتەی سیاسیدا، لە ژێر پێنانی مافی تاکی بەرامبەر، چەقبەستوویی کولتووریو...هتد بەشێك بووە لە تایبەتمەندییە بەرچاوەکانی، لە کۆمەڵگای ئێمەدا کۆسپی هەرە گەورەی سەر رێی

هاتنــە ئـاراى ديمۆكراســى بـووەو ئـەو كەسـايەتيە لـە كەشـى فكـرى و سياسـىو كۆمەڵايەتيى ئێمەدا رۆڵى كاراى گێڕاوەو دەيگێڕێ. بۆيە ئێمـە نـەمانتوانيوە نـە لـە ئاست سياسەت دا زمانێكى مداراو پێكەوە سازانو ديالۆگمان هەبێتو نە لـە ئاسـت كۆمەڵگادا ئاشت بوونەوەى كۆمەڵايەتى بێنينـە ئـاراوەو هـەوڵ بـدين ئـەو پرۆسـەيە بپارێزينو بەردەوامى بكەين.

ديـارە شـێوە نـەگرتنى ئـەم كەسـايەتيە ديمۆكراتيكـە كـە بەرهەمەكـەى ئـەم باروودۆخە قەيراناوييەيە بۆ دوو هۆكارى سەرەكى – وێراى ئەوەى كە دەكرێ گەلێك هۆكارى ديكەى بۆ دەستنيشان بكەين ـ دەگەڕێتەوە. يەكەميان رۆڵگێڕانى كلتوورە ئايينىيەكانو بە تايبەت دينى ئيسلام لـە شـكڵ گرتنـى كەسـايەتيىو تـاكى كـوردو دووهەم رۆڵگێڕانى ئيدئۆلۆژى ماركسيزم لە نێـو فـەزاى فكـرىو سياسـى رۆژهـەڵاتى كوردستاندا. كە نەيانهێشتووە دۆخێكى پێكـەوە سـازان،مداراو ديـالۆگ ئـامێز بێتـە ئـاراوەو كەشوهەوايـەكيان خوڵقانـدوە كـە توندوتيـژىو تێنەگەيشـتن گـەورەترينو سەرەكيترين كارەكترەكانى نێو ئەم دۆخە بوون.

ئە نجام:

يەكـەم: پێك نەهاتنى ئەو دۆخى پێكەوە سازانو مدارايە زەبرێكى كوشـندەى لـە بزووتنەوەى سياسىو كۆمەڵايەتيى رۆژهەڵاتى كوردسـتان داوەو دۆخـى هاتنـەئاراى پرۆسـەيەكى ديمـۆكراتيكى پـەك خسـتووە. يەكـەم: لـە ئاسـتى كەشـى نێوخـۆيىو كۆمەڵايـەتيى رۆژهـەڵاتى كوردسـتان بـە هـۆى ديـار نـەبوونى ئـەو كەسـايەتيە ديمۆكراتيكـە، بزووتنـەوە كۆمەڵايەتيـەكانو ريكخـراوە مەدەنييـەكان بـوونێكى چالاكيان نەبووەو ئەو بزووتنەوەو رێكخراوانەش كە بە كرچوكاڵى شكڵيان گرتـووە، بە هۆى ديارنەبوونى دۆخى پێكەوە سازانو ديالۆگ، نەيانتوانيوە بە باشى لـە يـەك نزيكو ويستەكانى خۆيان فۆرمۆلە بكەن. بـە گشـتى پێكهـاتنى كۆمـەڵگاى مـەدەنى جارێ ئاسۆيەكى ناديارى هەيە.

دووهەم: لە ئاستی حیزبە سیاسیەکانی دەرەوەی سنوور، بە هۆی دیارنەبوونی ئەو کەسایەتیە و بارودۆخە، لە ئاستی نێوخۆیی و تەشکیلاتی تووشی قەیران دەبن و ناتوانن کێشەکانیان چارەسەر بکەنو لە ئاستی هاوپێوەندی ئەم حیزبانە بۆ پێك هێنانی بەرەیەك، بە هۆی یەکتر قبوول نەکردن،و هەوڵدان بۆ سەپاندی هێژمۆنی خویان بە سەر یەکترداو باوەر نەبوون بە پلورالیسمی سیاسی، تا ئێستا نەتوانراوە هەنگاوێك بۆ ئەم یەکگرتنە بە کردەوە هەڵ بگیرێ.

سیهەم: لە ئاستی ئەو رێکخراوە سیاسیانەی کە لە نێو خۆی وڵاتو لە چوارچێوەی یاسای ئێران دا کار دەکەن، بە هۆی جیاوازی فکریو جهانبینیو نەبوونی دیالۆگو پێکەوە سازان لە نێوان ئەم جیاوازییانەدا تا ئێستا بەشێکی زۆری توانای خۆیان بۆ کێشە ناوخۆییەکانیان تەخان کردوەو نەیانتوانیوە ئەو بۆشاییە سیاسییەی نێوخۆ پڕ بکەنەوە. دیارە وێرای ئەوەی دەبێ ئاستەنگە یاساییو پێکهاتەیەکان وەك هۆی سەرەکی سەرنەکەوتنی ئەم رێکخراوانەو گەلێك هۆی دیکەش لەبەر چاو بگیرێ.

سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١ـ عەلی، بەختیار، رۆشنبیر، کۆمەڵگا، دیمۆکراسییەت، چەند نووسەرێك، چاپی رەنج، ساڵی 2000 ل ٢٤

٢ـ جهانبگلو، رامین، موج چهارم، ترجمەی منصور گودرزی، نشر نی، سال ١٣٨١ ل٣٦٢

٣ـ دایره المعارف دمکراسی، زیر نظر سیمون مارتین لیپست، کتابخانەی تخصصی وزارت امور خارجە، سال ١٣٨٣ ل٩٤٣

٤ـ سەرچاوەی پێشوو ل ٩٤٣

٥ـ سەرچاوەی پێشوو ل ٩٤٤